

ИЛЯ ЕРЕНБУРГ И ФРЕНСКАТА КУЛТУРА

Виолета Кунева

В интересната и съдържателна книга „Воспоминания об Ильи Эренбурге“, съставена от Г. Беляя и Л. Лазарев и излязла от печат през 1975 г., за съжаление отсъства една от най-бележителните страници в биографията на съветския писател, богата с най-значителните събития на XX в. — революционното движение в Русия, Първата световна война, Октомврийската революция, борбата с фашизма, Великата отечествена война, движението за мир^{*}. Това е страницата, която визира отношението на френската интелигенция към известния писател-интернационалист, видния общественик и активен борец за мир Иля Григориевич Еренбург.

В настоящата работа са включени материали от лични изследвания, проведени през 70-те години — записи на срещи, беседи и непубликувани спомени на редица френски писатели, художници, общественици и приятели на Еренбург, които разказват за неговата творческа младост, за първите му крачки на литературното поприще, хвърляйки светлина върху сложния период на противоречивото влияние на Монпарнаската школа и идейно-естетическото формиране на съветския писател, който според думите на К. Паустовски „познава Франция не по-лошо от Стендал и именно това знание му помага, когато пише за Франция, да намери тези единствено нужни думи, които дават точна и живописна картина на цялото“^{***}.

Друга част от материалите разглеждат 30-те години — годините на неговата творческа зрелост, а също така и времето на най-тежките изпитания — борбата с фашизма. Поради обширния обем на материала тази част може да бъде предмет на една друга самостоятелна публикация.

Тези живи свидетелства, споделени в лична беседа с автора на представените материали за публикуване, к. ф. н. Виолета Кунева, научен сътрудник в Института за литература към БАН, са зафиксирани от същата, подписани и заверени в съответния отдел на Посолството на НР България в Париж и в резултат тези документи изграждат една доста стройна картина, която разкрива аспектите на темата многопланово и всестранно. По този начин изследователят обогатява своята представа за сложната еволюция на съветския писател, а заедно с това се дава добрата възможност да се хвърли един по-задълбочен поглед и върху отношението на представи телите на френската култура към културата на Съветския съюз чрез документиран материал, който е почти непознат, защото е малко изучен^{***} или съвсем не е включен в научен оборот.

* * *

Владимир Познер (писател)

Роден съм през 1905 г. Завърших гимназия в Петербург. Бях член на литературната група „Серапионовите братя“. През 1921 г. семейството ми се върна в Париж. Тук завърших универси-

* Сб. Воспоминания об Эренбурге. М., 1975, с. 3.

** Пак там, с. 21.

*** Вж. В. Кунева. Проблема интернационализма в творчестве И. Г. Эренбурга (Эренбург, Франция и Болгария). Диссертация к. ф. н. М., 1975. За първи път авторката се позовава на част от този материал, като цитира отделните пасажии от него. Пълна публикация на тези материали се предприема понастоящем на страниците на сп. „Литературна мисъл“.

тета. Моите родители живеяха на Монпарнас, където бяха разположени кафенетата „Дом“ и „Купол“. Там много често виждах сред посетителите Еренбург, Фотински, Паскин, Елза Триоле, Пилняк, В. Катаев, Тувим. Бях лично познат с В. Маяковски, Пастернак, Андрей Бели, Игор Северянин, К. Федин, С. М. Горки, Ал. Блок и Н. Тихонов. За тях аз пиша в моята книга „VI. Pozner se souvient“, Paris, 1972 г.

Моето първо запознанство с Еренбург в творчески план се състоя в Берлин през 1922 г., в кафенето Леон, където аз четох мои стихове, и той — проза. Смятам, че Монпарнаската школа поражда силен стремеж към нови идейно-художествени търсения и нови изобразителни средства. През 1928 г. аз подготвих за печат книгата „Littérature russe“, която излезе през 1929 г., и в нея още тогава аз отбелязвам, че „Еренбург е забележителен журналист“ и че „неговата публицистика стои много по-високо в художествено отношение над романите му“ (разр. В. К.).

През 1934 г. на I конгрес на ССП заедно с Луи Арагон аз пристигнах в Москва, където се срещнах с Еренбург. След това аз участвах във войната, а след нея се срещам с Еренбург на конгресите за мир във Варшава, Виена, Прага и Берлин. През 1963 г. отново посетих СССР, срещнах се с Иля Еренбург и неговата жена Любов Михайловна в Москва, говорехме на различни литературни теми и си спомняхме нашата дружба в Париж.

Андре Шамсон (писател)

Запознах се с Иля Григориевич Еренбург през 1925 г. Показа се като типичен представител на парижката интелигенция от Монпарнаската школа и едновременно с това — голям руски патриот. Неговите литературни връзки бяха многопосочни, и то още оттогава, от самото начало, по време на Монпарнаския период, който получи едно уплътнение и по-голяма реализация в творчеството на Еренбург от 1925 г. до 1930 г. Самият факт, че нас ни запозна известният меценат на литераторите Андре Жермен, красноречиво говори именно за това. Тогава за Еренбург беше характерно увлечението от авангардната френска литература. Неговата литературна еволюция в сравнение с онези времена беше очевидна. Не мога да твърдя до каква степен са му повлияли творческите търсения на френското ляво крило или творчеството на руските класици, но е ясно, че по това време той бе заедно с представителите на сюрреалистическото направление. Постепенно той се отдалечаваше от тяхното влияние, развивайки по блестящ начин своя талант като художник на словото. Разбира се, той не е Толстой, нито Горки, но той е добър писател. Според мен апогеят на творческия му разцвет — това е неговата военна публицистика от 40-те години, която е насочена против нацизма. Той посвети най-хубавите години от своя живот именно на тази борба. Но преди да се говори за Втората световна война, на мен ми се иска да заприховам един друг период от неговия живот — това е испанският период. През 1936 г. аз бях в Москва и не успях да се видя с Еренбург, защото той се намирал в Испания. След като се завърнах, аз веднага заминах на конгреса на писателите в Мадрид и там ние се видяхме. Там аз преживях един труден месец. Това е труден, но героичен период от неговия живот. По време на Втората световна война аз слушах неговите изказвания по Радио Москва, в които осезателно се чувствуваше неговата гордост, че той принадлежи на СССР. Непосредствено след войната ние се срещнахме на официалния прием в съветското посолство. Аз бях все още във военна униформа, тъй като по време на войната служех в армията на генерал де Лат-Сани, изпълнявайки длъжността командир на батальон. Иля Еренбург сърдечно ме поздрави с излизането от печат на моята книга „Кладенецът на чудесата“ с думите: „Шамсон, Вие сте написали чудесна книга против войната!“

Тази книга беше издадена в Париж от издателство „Галимар“ през 1946 г. и след това излезе в Швеция, Дания, Полша, Чехословакия, Унгария и в други страни.

На руски език бе преведена през 1950 г. Аз бях поласкан от високата оценка не на приятеля Еренбург, а от оценката на големия писател. През 1950 г. се срещнахме в Женева на Международната среща на писателите. Трябва да отбележим, че Еренбург беше познат на Запад като съветски писател от първа величина, чието творчество служеше на делото на революцията.

За последен път ние се видяхме през 1966 г. Нашият разговор беше едновременно разговор-откровение и разговор-завещание. Казвам завещание, защото тогава аз бях генерален ди-

ректор на архивите във Франция. Освен това у мен залегна дълбоко убеждение, че Еренбург разкри най-съкровени къртчета на душата си. Той имаше ранената душа на евреин, не на израелтинин, а просто на евреин. Грешките на Сталин го бяха обезверили и в залеза на своя живот Иля Григориевич беше станал песимист.

Париж, февруари, 1974 г.

Андре Малро (писател).

Струва ми се, че моето запознанство с Еренбург датира от 1927 г. По-добре го опознах на I конгрес на съветските писатели през 1934 г. в Москва, където присъствувах като член от състава на френската делегация. Имам впечатлението, че през целия си живот Иля Григориевич беше сдържан човек, ползващ се с едно извоювано и напълно заслужено уважение и беше винаги чорлав. Мисля, че този прякор „чорлавият Иля“ му беше дал Ленин, след като прочел неговото произведение „Хулио Хуренито“. Според мен творческата биография на Еренбург може да се раздели на 3 периода: първия — емигрантски, когато младият творец пише наивни и подражателни стихове, които почти на никого не са били известни; втория — издателствата вече обръщат внимание на Еренбург, и третият — вече е голям писател, получил признание от всички. Навсякъде неотлъчно е преследван от популярността.

Еренбург прекрасно познаваше френската литература и направи много за запознаването на творческата интелигенция и на съветския народ с нея. В това отношение е показателна неговата книга, издадена през 1935 г., „Френските писатели през очите на съветския писател“ (в руския печат това заглавие е „Париж глазами Москвы“). Тук може да отбележим и неговото мемоарно произведение: „Люди, годы, жизнь“, но за съжаление ми се струва, че на френски са преведени само I и II част. От друга страна, Еренбург направи много, за да запознае писателските кръгове във Франция със съветската литература като цяло и с творчеството на отделни писатели. Трябва да признаем, че много от френските писатели познаваха само Фр. Достоевски, А. И. Чехов и Л. Н. Толстой. Иля Григориевич има определена заслуга в популяризацията на такива съветски писатели като В. Маяковский, Исак Бабел, Пастернак и др. Например аз си спомням, че ние с него писахме писмо до Сталин през 1934 г. с молба да разреши пристигането на Бабел и Пастернак в Париж, за да вземат участие в работата на Първия международен конгрес на писателите за защита на културата. И те участваха в работата на конгреса.

Иля Еренбург винаги е смятал, че неговите истински приятели са руснаците. И той във всички случаи и обстоятелства излизаше в защита на позицията на съветската делегация. Само с едно „но“. Той беше привърженик на тезата за пълната свобода на автора в неговата творческа дейност. Еренбург преведе една от моите книги — романа „Надежда“ — на руски език през 1936 г. И затова през 1935 г. и 1936 г. нашите контакти бяха доста чести.¹ През 1936 г., по време на Международния конгрес за мир в Мадрид, ние с него живеехме в един и същи хотел. После той остана в Испания като официален кореспондент на в. „Известия“. Искане ми се да подчертая и една друга страна от неговата активна дейност: той познаваше много хора от испанското ляво крило на партията, а също така и доста съветски политически дейци, намиращи се по това време в Испания. Например Антонов, Осипиенко и др. През 1939 г. моите контакти с него се прекъснаха. Аз бях мобилизиран в армията. Видях се с него непосредствено след войната, когато той пристигна в Париж (1946). По-късно, когато бях министър на културата, струва ми се, че през 1966 г., пак се видях с него. Той беше пристигнал тук, за да предаде своята военна шпага в Музея. Това беше неговото последно идване в Париж. Но нашата последна среща се състоя в Москва през 1967 г., когато аз пристигнах там, за да се срещна с Косигин.

Моето лично мнение е, че за Еренбург доста интересен материал може да разкаже Лун Арагон.² Те бяха близки приятели.

Париж, 29 януари 1974 г.

¹ През 1934 г. Еренбург пише предисловието към книгата на А. Малро „Годы прозрения“.

² Вж. L. A r a g o n. Ilya Ehrenbourg. — L'Humanité, 1953, N 489. Salut de romancier de l'amitié franco-soviétique, Les lettres françaises 5—12, II, 1953.

За първи път чух за Еренбург от внука на великия френски критик на импресионистите Флоран Фелц, който го познавал още от Монпарнаския период — 1915 г. Лично се запознах с Еренбург, когато той живееше в Ница, а по-често се срещаш с него след 1958 г. Може би около 10 пъти. Като с бръснач се е връзала в паметта ми първата среща: малко хотелче в старата част на Ница, неговият сив костюм с широки панталони (тогава те не бяха на мода!), забележителната му чорлава прическа, като че ли току-що е излязъл от буря, а зъбите от метал създаваха впечатлението за ранена усмивка, сякаш самият той беше ранен. И независимо от всичко аз почувствувах, че това е човек с голяма вътрешна сила, човек от висок ранг. Той прекрасно познаваше Франция, нейните велики художници и писатели. От парижката школа той обичаше Шагал, Пикасо, Матис и др. И особено Пикасо, те бяха приятели.

Пиер Макорлан се възхищаваше от Еренбург, смяташе го за голям писател още през ранния период на неговото творчество и го поставяше наред с Блез, Сандра, Аполинер. И по-късно, след години, той ценеше и уважаваше Еренбург — писателя, запазил през целия си живот любовта към тази френска литература, която тогава наричаха „авангардна“ литература. В този аспект неговите вкусове могат да бъдат сравнени с литературните вкусове на Вл. Маяковски. Разбира се, той не прилича на Маяковски в пълния смисъл на думата, защото Маяковски беше преди всичко поет, а Еренбург — поет и очеркист, прозаик и журналист. По време на нашите срещи ние разговаряхме за литературните проблеми след 1959 г. Еренбург приветствуваше такива съветски поети като Евтушенко, Ахмадулина, Вознесенски... И на мен ми се струва, че той в своите съждения заделяше първото място на художествената стойност на произведенията. В този аспект той разглеждаше Ал. Твардовски, К. Симонов, Ч. Айтматов, които обичаше и уважаваше. Мисля, че най-близък му беше Твардовски. Освен това Еренбург ценеше Пастернак и винаги ласкаво се изказваше за него.

На конгреса на съветските писатели в Москва през 1959 г. аз бях в състава на френската делегация, в която бяха включени още Андре Стил, Пиер Гамара и Кайо. От името на френската делегация се изказах аз и Еренбург беше съгласен в общи линии с нашата позиция.

Илия Григориевич беше президент на Дружеството „Франция—СССР“. Трябва да подчертаем, че не може да се намери по-добър президент, който да е допринесъл повече полза на френско-съветската дружба и на делото за укрепването на мира в целия свят.

През 1964 г. аз отново се срещнах с Еренбург в Москва, на неговата вила, и много беседвахме за литературния живот, за нашата дружба. Смятам, че Илия Григориевич разбираше хората и тънко изследваше душата на човека. Той ценеше моята книга „Добър ден, господин Зола!“, но подчертаваше, че тя ще бъде публикувана на руски език след 10 години. И действително тя излезе от печат на руски през 1965 г., а на френски — през 1954 г.

От прозата на Еренбург аз ценя най-вече неговото произведение „Люди, годы, жизнь“.³ Благодарение на тази книга на мен ми се струва, че може смело да го сравняваме с такива писатели като Волтер и Дидро (енциклопедисти!), но не със сантименталния Русо. В неговите ранни произведения, като например „Хулио Хуренито“, ясно се вижда талантът на автора, но това произведение носи отпечатък на своето време. Разбира се, това е мое мнение. За поезията на Еренбург не мога да говоря, защото не е я познавам. А неговата военна публицистика е интересна и много високо ценена у нас.

В заключение: Еренбург бе приятел на Франция. Той даде явна картина на френската литература от онази епоха. И преди всичко — точно! В това отношение решаваша роля изигра периодът на едно по-вгълбено запознаване с Франция, с нейните традиции и хуманизъм. Това е периодът на неговото първо и второ пристигане в нашата страна (приблизително до 1924 г.).

³ Вж. Armand Lany. L'immense culture d'un russe occidentale liste. — Figaro litt, Paris, 1967, N 467.

Пиер Абраам (писател)

Познавам Еренбург чрез моя брат Жан-Ришар Блок, но се срещам с него по-често след войната. Беше приятел на нашето списание „Еуроп“. Лично аз му поръчах няколко статии, които бяха публикувани: първата — за емигрантската руска литература, втората — за съветската литература и третата — за труда на писателя. Тези статии са включени в т. 17 и 21 на френската енциклопедия (Ларуса). Аз смятам, че Иля Григориевич беше голям приятел на Франция и той направи много за френско-съветската дружба.⁴ Жалко е, че той така рано напусна живота

Пиер Гамара (писател)

В годината на неговата смърт аз публикувах в „Еуроп“ статия, посветена на живота и дейността на Иля Григориевич. Това беше специален номер, посветен на съветската литература и съветските писатели. В него поместихме новелата „Трубка комунара“. А сега, по наше предложение, ще бъде преиздадена неговата книга „Падение Парижа“ на френски език. Еренбург беше човек с голяма култура и талант.

И ако Вие вече сте събрали достатъчно интересен материал за Еренбург във Франция или материал, който визира отношението на френските писатели и художници към Еренбург, нашето списание „Еуроп“ може да отпечата такава обзорна статия с документално приложение в своя августовски или септемврийски номер на френски език.

Относно книга за Еренбург за съжаление ние не можем да си го позволим, но можем да говорим с директора на издателството, когато Вашата работа бъде готова и Вие ни я предоставите. Ще очакваме Вашия материал и Вашата монография.

Жан Марсенак (поет)

Познавам Еренбург от 1946 г. чрез Елза Триоле и Луи Арагон. Не мога да твърдя, че съм бил негов приятел, но аз мисля, че много добре го познавах, него и неговата жена Любов Михайловна. Тя беше красива жена, която проявяваше голям такт и душевна сърдечност към хората. Когато ние започвахме да говорим нещо странно или язвително, тя отговаряше с добродушен смях: „Сега Вие се надсмивате над една колхозничка!“ Тази фраза се е врязала в паметта ми доста силно, може би затова, защото ми се струва, че чрез нея се изразяваше нейната и на мъжа ѝ дълбока, сърдечна привързаност към СССР, към руската земя.

Често се говореше, че Еренбург е космополит.⁵ Смятам обаче, че този, който твърдеше това, абсолютно не познава Иля Григориевич и нещо повече — не разбира и неговото творчество. В действителност той беше човек, преизпълнен с любов към хората. За него Франция беше не само Франция с хубавите вина и друг начин на живот, но това бе и Франция на Парижката комуна, Франция на съпротивата, Франция на Народния фронт. И когато в своята книга „Падането на Париж“ той говори, че ресторантите се закриват, това не е същественото, което го занимава, което го вълнува, а преди всичко — страхът от изчезването на духовните ценности и на първо място чувството за свобода, което във Франция винаги е обединявало и политическия, и литературно-артистическия авангард. По отношение на стойностите на народа той ги измерваше не с марките американски коли, а във възможностите на такива величия като Уитман или Линкълн. Еренбург имаше здрав разум и правилно разбираше къде трябва да търси истинските ценности на отделната страна. Много добре помня една негова статия за Испания, публикувана в сп. „Регард“ през 1936 г., в която подчертава, че у испанския народ съществува една качествена сила, която поддържа не миналото на страната, а бъдещето, подотвя го и се бори за него. И това, разбира се, не е космополитизъм у Еренбург, а пролетарски интернационализъм.

След 1940 г. Еренбург беше неспокоен поради нашествието на немците. Той ми е разказвал, че е поддържал връзка с много французи — представители на нашето съпротивително движение. Мисля обаче, че той не е имал точна представа за характера на нашата съпротива, защото

⁴ Вж. Pierre Abraam e. Sous reprendre haleux. Vendredi, 3. II. 1935 г.

⁵ Вж. „Gavroche“ s. IX. 1946 „Ilya Ehrenbourg auteur à tout faire“.

то тя беше специфична — с по-голяма гражданственост, отколкото в другите страни. Но едно е несъмнено, че Еренбург изпитваше чувство на възторг към френското съпротивително движение.

Иля Еренбург направи всичко Франция повече да разбере за СССР и обратно. Той много искаше да помогне на Франция даже през 1940 г. чрез предложение пред съответните власти на СССР за съвместна борба против хитлеризма. По този въпрос той даже разговаря с бившия министър във Франция Де Монзи, който беше съгласен да направи такова предложение в Москва, но не успя да замине по чисто технически причини.

Смятам, че Еренбург е голям публицист. И особено неговата военна публицистика, която е изпълнена с политическо прозрение и смелост. Тази смелост се прояви и по-късно в неговото творчество.